

ALUSTAVA LUONNOS

NUMMEN KORJAUSTAPAOHJE

29.8.2012

JYRKI YRJÖLÄ
ARKKITEHTI

RAUMAN KAUPUNKI
KAAVOITUS

Sisällysluettelo

• KORJAUSTAPAOHJEEN TAVOITTEET JA SISÄLTÖ	2
• NUMMEN RAKENTAMISEN VAIHEITA.....	3
• VANHA RAKENNUS KORJAUSKOHTENA	3
• SOKKELIT JA PERUSTUKSET	4
• ULKOSEINÄT	5
• VESIKATEMATERIAALIT JA KATTOTARVIKKEET	6
• KATTOLYHDYT JA KATTOIKKUNAT	7
• IKKUNAT JA OVET	8
• KUISTIT	9
• ULKO-OLESKELU, PARVEKKEET	10
• PIHARAKENNUKSET	11
• PIHAT JA ISTUTUKSET	12
• AIDAT JA PORTIT.....	13
• TEKNISET LAITTEET JULKISIVUISSA	13
• VÄRIT JA PINTAKÄSITTELYT.....	14
• MUUTOKSET SISÄTILOISSA	14
• LUVAT JA MÄÄRÄYKSET.....	16
• KIRJALLISUUTTA.....	16
• RAKENNUSPERINTÖÄ JA KORJAUSTA KÄSITTELEVIÄ VERKKOSIVUSTOJA	17

KORJAUSTAPOHJEEN TAVOITTEET JA SISÄLTÖ

Nummen korjaustapaohje liittyy alueen vireillä olevaan kaavoitustyöhön. Laadittavan kaavamutoksen tavoitteena on tukea arvokkaan kulttuuriympäristön ominaisuuteen ja erityispiirteiden säilymistä. Museovirasto on määritellyt Nummen valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi vuoden 2010 alusta lukien. Alueen merkittävyyttä lisää sen sijainti vanhan Rauman maailmanperintöalueen suojavyöhykkeellä.

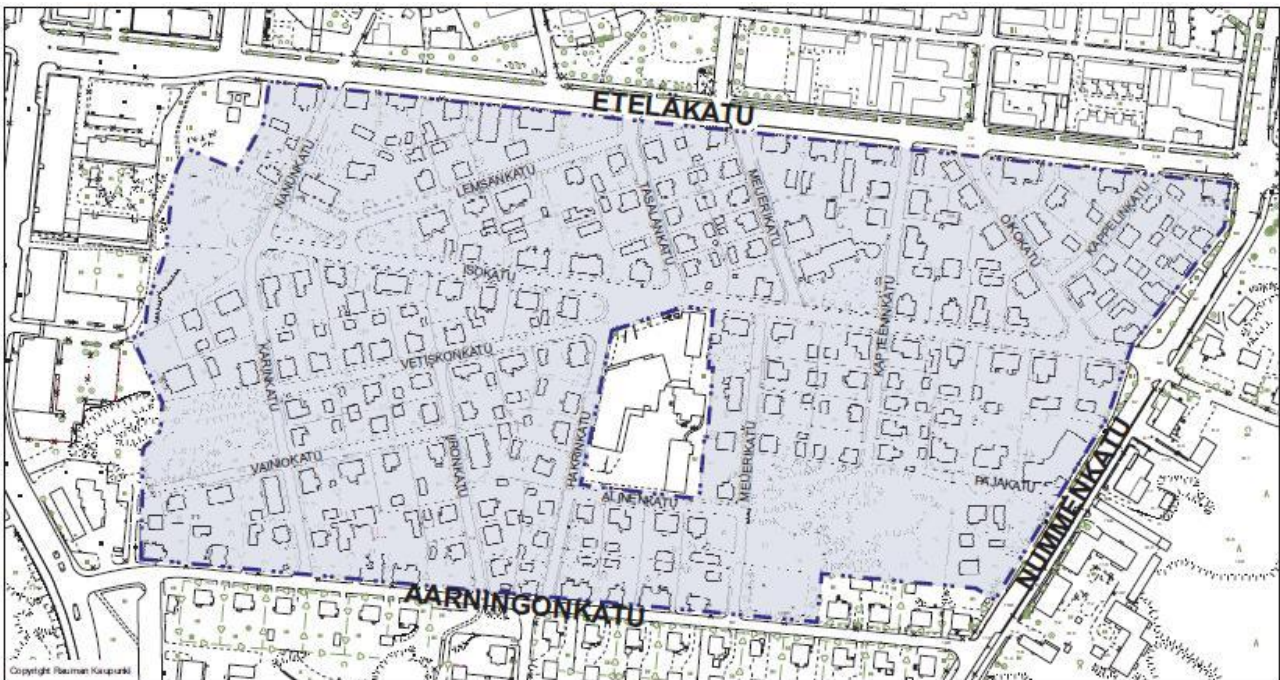
Tässä korjaustapaohjeessa annetaan suunta- viivoja kaavamutosalueella sijaitsevien kiinteistöjen *kunnostuksissa* ja *vähäisissä muutoksissa*. Ohje täydentää ja täsmentää kaavaan sisältyviä asemakaavamääräyksiä kaupunkikuvan kannalta keskeisissä kysymyksis-

sä. Se käsittelee pääasiassa asuin- ja talousrakennuksia, mutta sivuaa myös tonttien pihaluokkien hoitoa ja kunnostusta.

Kaavamuu- tos tulee aikanaan osoittamaan alueelle sallittavan lisärakentamisen määrän ja nykyisen rakennuskannan mahdolliset suojelumerkin- nät.

Ohjeen laatija on arkkitehti Jyrki Yrjölä. Sen työstämisessä ovat olleet osallisina ja sitä ovat kommentoineet Nummen kaavamutoksen laatijat ja Satakunnan Museo.

Pääohjeet on luetteloitu lihavoituina kunkin aihealueen alussa. Suorasanaisessa tekstissä esitetään tarkennuksia pääohjeisiin ja perusteita sekä suosituksia rakennusten korjaamiseen. Lisäksi tekstiin liittyviä, ohjeen sisällön kannalta olennaisia seikkoja on *korostettu*.

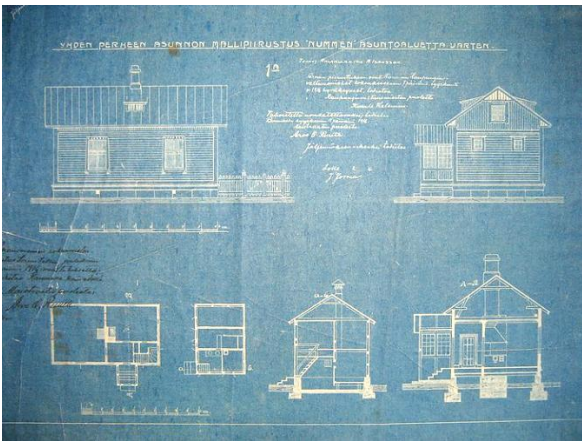

Korjaustapaohjeen kohdealue

NUMMEN RAKENTAMISEN VAIHEITA

Rauman Nummen kaupunginosa noudattelee 1900-luvun alkuvuosikymmenien kaupunkirakentamisen ihanteita. Epäsäännölliset korttelit ja katuverkko ovat luoneet onnistuneet puitteet vaihtelevan väljälle omakotityypiselle asumistavalle. Alueen kaupunkikuvallinen arvo syntyy sen omaleimaisesta ilmeestä, jossa myös luonto on paikoitellen vahvasti läsnä. Rakennetun ympäristön yleisvaikutelma on suurelta osin seurausta *mittakaavaltaan, materiaaleiltaan ja tonttisijoitukseltaan* varsin yhdenmukaisesta rakennuskannasta.

Suurin osa kaavamuuotosalueen asuintaloista on valmistunut paikallisten suunnittelijoiden piirustusten pohjalta 1910-luvun lopulla tai 1920-luvun aikana. Jo ennen sotia on rakennuksiin tehty runsaasti muutoksia ja laajennuksia. Tällaiset toimenpiteet ovat lisänneet alueen moni-ilmeisyyttä ja tuoneet oman historiallisen lisänsä sen miljöökuvaa. Sotia seuranneella jälleenrakennuskaudella asuinrakennusten laajentaminen ja uudisrakentaminen jäi suhteellisen vähäiseksi. Sitä vastoin 1950- ja -60-luvuilla suuri osa alkuperäisistä talousrakennuksista korvautui ajankohdalle tyypillisillä matalammilla piharakennuksilla. Tänä päivänä nämä muodostavat lukumääränsä ja säilyneisyytensä johdosta merkittävän kerrostuman Nummen alueen rakennuskannassa.

Suuri osa Nummen asuintaloista on alkujaan valmistunut M. Isakssonin laatimien tyyppi- ja piirustusten pohjalta.

Viime vuosikymmeninä vilkas korjausrakentaminen on ollut tyypillisin kaavamuuotosalueen miljöökuvaa muokkaava piirre. Useiden peruskorjausten yhteydessä talojen julkisivut on uusittu tarpeettomankin kovalla kädellä huomioimatta niiden historiallista arvoa. Julkisivujen vanhojen rakennusosien häviäminen, joko kokonaan tai ainakin osittain, on valitettavan yleinen piirre suurimmalle osalle alueen taloista. Lähellä 1900-luvun alkupuolen asua säilyneet rakennukset alkavat nykyisin olla harvinaisia poikkeustapauksia. *Vaarana on, että tehokkaasti korjaamisen ja siinä käytettyjen teollisesti tuotettujen rakennusosien myötä rakennusten historialliset piirteet vähenevät edelleen. Tällainen yksipuolistava kehitys merkitsee väistämättä uhkaa rakennuskannan moninaisuudelle ja todistusvoimaisuudelle sekä samalla koko alueen kulttuurihistorialliselle arvolle.*

VANHA RAKENNUS KORJAUSKOHTENA

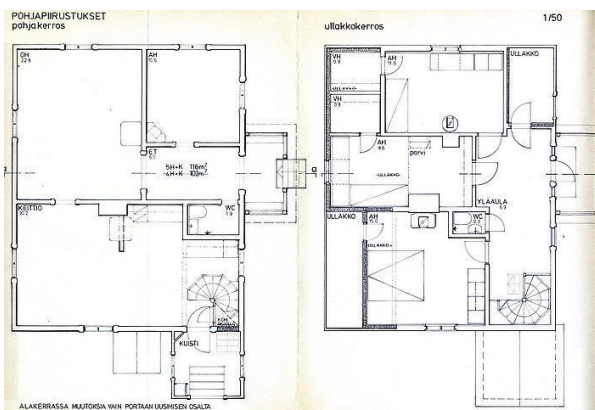
Nummen kaltaisessa valtakunnallisesti merkittävässä kulttuuriympäristössä on kaikissa kiinteistöjen korjaus- ja muutostöissä huomioitava alueen erityisluonne. Toimenpiteiden tulee kunnioittaa alueen omaleimaisuutta sekä tukea ja vahvistaa sen historiallisia ominaispiirteitä. Tämä periaate koskee yhtä lailla rakennuksiin liittyviä muutoksia kuin piha- ja katualueiden kunnostamista.

Yleisohjeena korjauksissa on tärkeää muistaa, että *mitä enemmän vanhassa rakennuksessa on säilynyt piirteitä perinteisestä rakennustyylistä ja rakentamistavasta, sitä huonommin se kestää muutoksia.* Myöhemmin, esimerkiksi jälleenrakennuskaudella, tehdyt muutokset eivät välttämättä vähennä talon historiallista arvoa. Tällöin ne on tehty alkuperäistä ilmettä kunnioittaen ja ne ilmentävät onnistuneesti muutosajankohdan rakennus- ja kulttuurihistoriaa. Vuosikymmenien kuluessa rakennuksiin tehdyt muutokset (ajallinen kerroksisuus) ovatkin nykyisin olennainen osa Nummen identiteettiä ja alueen

omaleimaisuuden ja viihtyisyyden kannalta korvaamaton miljöötekijä.

Vanhojen talojen historiallinen arvo perustuu tyyliseikkojen ohella myös *vanhoihin rakennusosiin ja rakennusmateriaaleihin*. Tästä syystä korjauksissa on pyrittävä säilyttämään alkuperäinen tai vanha materiaali ja korjaamaan paikaten vain se, mikä todella vaatii korjausta (säilyttävä korjaus). Purkaminen ja uusiminen tulee kyseeseen vain, mikäli korjaaminen ei enää ole mahdollista. Korjauskelvottomiksi vaurioituneita vanhoja rakennusosia uusittaessa tulee käyttää *alkuperäisen kaltaisia, perinteisiä materiaaleja*. Myöskin korjauksen uusimismahdollisuus on tärkeää huomioida; ei ole tarkoituksenmukaista käyttää ratkaisuja, jotka on myöhemmin mahdoton poistaa ilman, että alkuperäiselle rakenteelle aiheutuu vaurioita.

Taloissa tehtävien laajempien korjausten esiselvityksiksi on syytä hankkia riittävät tiedot rakennuksen historiasta ja sen rakenteiden kunnosta. Nummella on tehty rakennushistoriallinen inventointi vuosina 2010-11. Työstä vastasivat Rauman kaupungin kaavoitus ja Satakunnan Museo osana EU-rahoitteista Pisara-hanketta. Inventoinnin suoritti arkkitehti Jyrki Yrjölä, joka on myös tämän ohjeen laatija. Inventointiin liittyvässä selonteossa esitellään kattavammin alueen kaavoitus- ja rakennushistoriaa. Oman kiinteistönsä inventointitietoja voi tiedustella Satakunnan Museolta.

Hyvässä korjaussuunnitelmassa muutokset on toteutettu vanhan rakennuksen omilla ehdoilla.

Perinteisen rakentamistavan ja vanhan rakennuksen ominaispiirteiden säilyttämisen hallitseva suunnittelija on hyvä lähtökohta sellaiselle korjaushankkeelle, joka koskee julkisivumuutoksia tai suurempia tilamuutoksia. Pätevän suunnittelijan käyttäminen takaa onnistuneen lopputuloksen ja helpottaa korjausprosessia.

Lohkokivisokkeli kertoo rakennuksen todellisesta iästä vaikka rakennuksen julkisivut olisikin muilta osin uusittu.

SOKKELIT JA PERUSTUKSET

Useimmat Nummen talot ovat kellarittomia. Ne on alkujaan perustettu umpinaisille lohkokivi/betonisokkeleille tai vastaaville pila-reille, joiden välit on myöhemmin muurattu tai valettu umpeen. Nummella perustuksia ei yleensä ole salaojitettu, ja jälkikäteenkin salaojitukseen kannattaa ryhtyä vain erittäin perustelluista syistä. Voimakkaat muutokset ympäröivässä maaperässä saattavat aiheuttaa rakenteiden painumista. Pahasti painuneet sokkelin kohdat korjataan paikallisesti.

Maanpinnan viettäminen rakennuksesta pois päin on tärkeää varmistaa. Myöskin sokkeleiden tuuletusaukkojen riittävyys ja niiden avaaminen kesäksi on syytä huomioida. Nummella sokkelit kertovat usein rakennuksen iästä ja perinteisestä rakentamistavasta. Niiden verhoilu kivirouhepinnoitteilla ja erilaisilla sokkelilevyillä antaa tarpeettoman viimeistellyn vaikutelman eikä kuulu vanhan talon yleisilmeeseen.

ULKOSEINÄT

- Alkuperäiset ja ennen 1970-lukua toteutetut ulkokuoraukset tulee säilyttää. Näiden vaurioituneet osat korjataan alkuperäisten mallisilla höylälaudoilla tai -listoilla. Puulistoja ei saa peittää suojapelleillä.
- Mahdollinen lisäeristys toteutetaan rungon sisäpuolelle.
- Puuta tai rappausta jäljitteleviä tai korvaavia materiaaleja ei tule käyttää rakennusten ulkoseinissä.
- Rapatut julkisivut tulee säilyttää ja tarvittaessa kunnostaa.

Perinteinen ja yleisin ulkoverhoustyyppi Nummen asuintaloissa on vaakapystysuuntainen ponttilaudoitus. Pystyrimavuorauksesta on muutamia esimerkkejä, lähinnä 1930-luvulta. Joissakin taloissa ulkoverhous on 1950-70-luvuilla uusittu käyttämällä ajalle tyyppillistä yhtenäistä veitsiponttilaudoitusta (vaakasuuntainen viistopintainen puolipontti). 1970-80-luvuilta lähtien julkisivuja on jälleen uusittu vaakapystysuuntaisina. Rapatut julkisivut ovat alueella harvinaisia, mutta säilyttämisen arvoisia poikkeuksia.

Jos rakennuksessa on säilynyt alkuperäinen ulkokuorilaudoitus, korjaustoimenpiteiden tulee olla säilyttäviä. Tämä tarkoittaa, että *vanhaa vuorausta ei saa lähteä kauttaaltaan uusimaan, vaan tarvittavat korjaukset on tehtävä paikkaamalla*. Myös säilyneet veitsiponttilaudoitukset edustavat ajalleen ominaista rakennustyyliä ja ne on syytä säilyttää. Julkisivulistoitusta uusittaessa on käytettävä alkuperäisten höylälistojen kopioita.

Hirsitaloissa seinien lisäeristämällä saatava energiansäästö on niin pieni, ettei toimenpide yleensä ole taloudellisesti kannattava. Ulkoseinien energiatehokkuutta tulee parantaa ensisijaisesti huolehtimalla rakenteiden hyvästä *ilmatiiveydestä*. Toimivan ulkoseinä-rakenteen tulee harveta sisältä ulospäin.

Alkuperäisen ulkokuorauksen säilyminen nostaa olennaisesti vanhan talon rakennushistoriallista arvoa.

Rakenteiden fysikaalisesta toimivuudesta tulee varmistua korjauksia tehdessä. Höyrytiivitä rakennekerroksia, kuten muoveja, ei vanhan talon ulkoseiniin ole syytä lisätä. Energiategokkuuden kannalta yläpohjan riittävällä lämmöneristävyydellä on selvästi seinä suurempi merkitys.

Mikäli ulkoseinien lisäeristämiseen päädytään, toimenpide on toteutettava *rungon sisäpuolelle* käyttäen esim. puupohjaisia eristysmateriaaleja. On kuitenkin varottava kasvattamasta seinän sisäpuolista eristyskerrosta liiaksi rakenteen kondenssivaaran vuoksi. Huokoinen kuitulevy yhtenä tai kahtena kerroksena on usein riittävä ratkaisu. Sisäpuolisen eristyksen tekeminen edellyttää aina asiantuntevaa suunnittelua ja toteutusta. Ylä- ja alapohjan riittävällä eristyksellä on usein seinien lisäeristystä suurempi merkitys.

1950-60-luvuilla käytetyt yhtenäiset vaakasuuntaiset ulkokuoraukset edustavat aikakauden tyyppillistä rakentamistapaa ja on syytä säilyttää.

VESIKATEMATERIAALIT JA KATTOTARVIKKEET

- Mikäli joudutaan uusimaan vanhoja jalkaränneillä varustettuja saumapeltikatteita, ne on uusittava vanhan mallin mukaisina.
- Muun tyyppisiä peltikatteita voidaan uusia käyttämällä joko aitoa saumapeltiä tai kattohuopaa. Bitumikattolaattojen (paanuhuopakate) käyttö ei kuitenkaan ole sallittua.
- Vesikatteina ei tule käyttää metallisia tiilijäljitelmä- ja poimulevykatteita.
- Olemassa olevat tiilikatteet voidaan uusia entisen mallisina tiilikatteina. Suositeltavin kattotiilen väri on savitiilen punainen. Perinteestä poikkeavia tummia kattotiiliä eikä päätyreunatiiliä tule Nummen taloissa käyttää.
- Avoräystäitä ei tule koteloida eikä räystäiden muotoa tai pituutta tule muuttaa. Jouduttaessa uusimaan räystäslautoja käytetään aina höylättyä puuta.

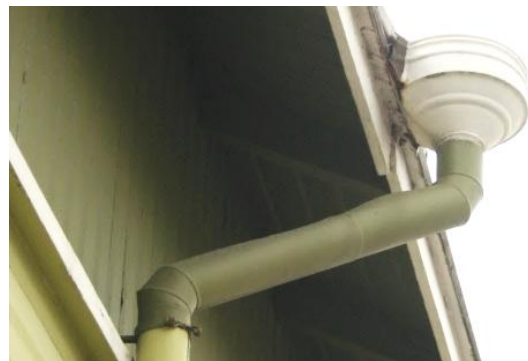
Lähes kaikissa Nummen asuintaloissa vesikatteiden materiaalina on nykyisin pelti. Alueella on säilynyt melko paljon 1920- ja 30-lukujen vanhoja peltikatteita, jotka antavat tärkeän historiallisen lisänsä katukuvaan. Vanhojen saumapeltikatteiden, vesikourujen ja syöksytorvien kuntoa onkin syytä vaalia. Katteen säännöllinen huolto pidentää sen käyttöikä merkittävästi. Myös katon tuuletuksen toimivuudesta on huolehdittava.

Jos asuinrakennuksen peltikate joudutaan uusimaan, on parasta käyttää aitoa sinkittyä saumapeltiä. Erityisesti ennen toista maailmansotaa valmistuneet saumapeltikatteet tulee uusia entisenlaisina jalkarännejä ja syöksytorvia myöten. Myös uusittaessa jo aiemmin uusittuja peltikatteita (esim. muotolevykatteita) on perinteinen jalkarännillinen saumapeltikate useimmiten suositeltavin

vaihtoehto. Jos talon julkisivuissa on säilynyt 1950-70-luvuilla käytetty veitsiponttilaudotus, on vesikatetta uusittaessa kuitenkin sopivampaa käyttää räystäskouruja jalkarännien sijasta. Näissäkin peltikatteissa on suotavaa käyttää perinteistä maalattavaa sinkkipeltiä muovipinnoitetun tai valmiiksi polttoaalattun sijasta. Kattohuopa sopii luontevasti varsinkin alkuperäisten puisten talousrakennusten katemateriaaliksi.

Nummen taloissa on säilynyt melko paljon vanhoja palapellistä saumattuja peltikatteita. Nämä antavat merkittävän lisänsä alueen kaupunkikuvaan. Vesikatteiden kunto on syytä tarkastaa säännöllisesti.

Jalkarännit ja näihin liittyvät pyöreäputkiset syöksytorvet kuuluvat perinteiseen saumapeltikatteeseen. Syöksytorvien liitokset on saumattu kulmikkaiksi.

Viime vuosina ovat yleistyneet aitoa saumapeltiä mukailevat sileät teräsohutlevykatteet. Näiden teollinen leima sopii paremmin uudisrakentamiseen eikä niitä suositella Nummella käytettäviksi.

Nykyaikaiset lumiesteet katoilla eivät kuulu Nummen katukuvaan. Uudet teräskattosillat on pyrittävä sijoittamaan katukuvassa mahdollisimman huomaamattomasti. *Kestopuusta rakennetut kattosillat sopivat teräksisiä luontevammin vanhoille kattopinnoille.*

KATTOLYHDYT JA KATTOIKKUNAT

- Asuinrakennusten katonlappeille voi tarvittaessa lisätä pieniä, muodoltaan perinteisiä kattolyhtyjä.
- Räystäslinjan katkaisevan poikkipäädyn lisääminen (rakennuksen pihavulle) on mahdollista vain joissakin poikkeustapauksissa. Kadun puolelle poikkipäätyjä ei sallita.
- Mahdolliset uudet kattolyhdyt ja poikkipäädyt edellyttävät huolellista ja asiantuntevaa suunnittelua. Niiden sijoittelussa on noudatettava symmetriaperiaatetta.
- Katteen suuntaisia moderneja lapeikkunoita voidaan lisätä rakennusten pihan puolen katonlappeille, mikäli katto on suhteellisen loiva (<1:2).

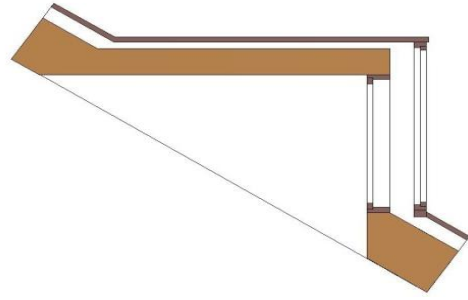
Asuinrakennusten katoille on Nummella varsinkin 1920- ja 30-luvuilla lisätty paljon poikkipäätyjä ja kattolyhtyjä. Tällaiset historialliset elementit kuuluvat olennaisena osana alueen kaupunkikuvaan ja ne tulee säilyttää.

Perinteinen lunettikkattolyhty sijoittuu katonlappeen alaosaan.

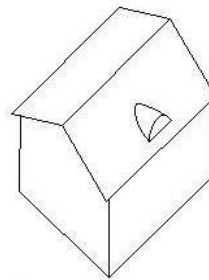

Kulmikas kattolyhtymalli on eräs käyttökelpoinen vaihtoehto perinteisemmistä malleista. Mahdollisten uusien kattolyhtyjien mittasuhteisiin ja rakenteiden sirouteen tulee kiinnittää erityistä huomiota.

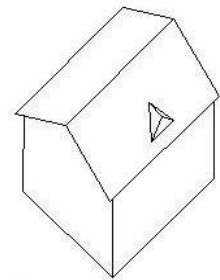

Periaatteellinen poikkileikkauspiirros katonlappeelle sijoittuvasta matalasta kattolyhtymallista. Vaihtoehtoisesti voidaan harkita sisemmän, lämpöeristävän ikkunanpuitteen sijoittamista sisäkaton suuntaisesti.

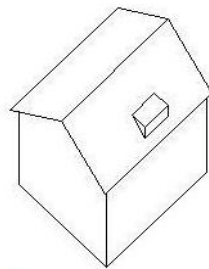
Uuden kattolyhdyn lisääminen katonlappeelle voi tulla ajankohtaiseksi, jos olemassa oleva peltikate joudutaan uusimaan ja/tai ullakokerrokseen halutaan lisätä luonnonvaloa. Tällöin kyseeseen tulevat ennen kaikkea perinteiset, yksinkertaiset kattolyhtymallit (kuvat 1, 2 ja 3 alla). Näiden mittasuhteet ja yksityiskohdat tulee harkita tarkoin, jotta vältettäisiin kömpelön tai liian hallitsevan vaikutelman syntyminen. Ikkunan lasipinta ei saa jäädä syvennykseen, vaan sen tulee olla mahdollisimman lähellä kattolyhdyn julkisivupintaa. Satulakattoiset, sivuseinillä varustetut kattolyhdyt (kuva 4) nousevat kattopinnasta helposti esiin turhan irrallisina elementteinä, eikä niiden rakentaminen, varsinkin räystäällisinä, ole toivottavaa.

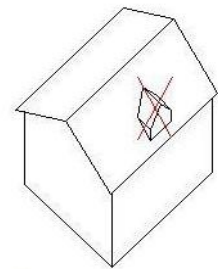
1

2

3

4

IKKUNAT JA OVET

- **Aukkomuutokset julkisivuissa edellyttävät tarkkaa tapauskohtaista harkintaa. Niiden sopivuutta arvioitaessa on olennaista huomioida rakennuksen säilyneisyysaste ja tyyli.**
- **Alkuperäiset ikkunat säilytetään ja tarvittaessa kunnostetaan. Mikäli niitä joudutaan uusimaan, on käytettävä alkuperäisten kopioita.**
- **Uusittavien ikkunoiden tulee olla kauttaaltaan puurakenteisia ja peittomaalattuja. Metalliverhoiltuja ikkunoita, samoin kuin ikkunoiden päälle asennettavia irtoristikoida, ei hyväksytä. Lasit tulee kiinnittää ikkunoihin kitillä, ei puu-, muovi- tai metallilistoilla.**
- **Ikkunat on pyrittävä sijoittamaan mahdollisimman lähelle julkisivupintaa.**
- **1960-lukua vanhemmat ulko-ovet säilytetään ja tarvittaessa kunnostetaan. Mikäli niitä joudutaan uusimaan, on käytettävä uusittavien kopioita.**

Ikkunoilla ja ovilla on huomattava merkitys vanhan rakennuksen kokonaisilmeeseen. Varsin monessa Nummen talossa on säilynyt alkuperäisiä ikkunoita. Näiden vaaliminen on olennaista alueen historiallisen yleisilmeen kannalta. Vanhojen ikkunoiden huoltaminen (maalipinnat, kittaukset) ja tiiveyden tarkastaminen kannattaa tehdä säännöllisesti. Huonokuntoiset puuosat (esim. puitteiden alasarjat tai tippanokat) voidaan tarvittaessa uusia.

Alkuperäisiä ikkunoita on 1950-luvulta 1970-luvulle saakka korvattu jaotukseltaan moderneilla, mutta rakenteeltaan edelleen kaksinkertaisilla ikkunoilla. Myös näihin ikkunoihin tulisi suhtautua pieteetillä, esimerkiksi aikansa rakennustavasta, *eikä palauttaminen alkuperäisen malliseksi, pystysuuntaiseksi ikkunaksi ole suotavaa.* Tämän tyyppisissä pa-

lautustoimenpiteissä jouduttaisiin lisäksi väistämättä kajoamaan ympäröiviin vanhoihin seinäpintoihin.

Energiansäästösyistä ei vanhojen kaksinkertaisien ikkunoiden uusiminen ole perusteltua. Mikäli asumismukavuutta halutaan parantaa, voidaan esimerkiksi harkita sisäpuitteeseen asennettavaa lisälasia. Sisäpuitteiden uusimista on syytä harkita vasta, kun kaikki muut vaihtoehdot on tutkittu.

Alkuperäiset sisään-ulos aukeavat ikkunat ovat arvokas historiallinen ominaispiirre vanhassa talossa.

Asuin- ja piharakennuksissa on jossain määrin säilynyt 1960-lukua vanhempia paneloituja ja peiliulko-ovia. Niiden kunnosta tulee huolehtia, ja niitä tulisi korvata vain alkuperäisten kopioilla. Myöskin uudempia paneeliulko-ovia voi ja kannattaa kunnostaa. Modernit vakiovalmisteiset, HDF-verhoillut lämpöövet synnyttävät useimmiten liian teollisen vaikutelman ja niiden sijasta suositellaan peittomaalattuja puupintaisia ulko-ovia. Vanhoissa piharakennuksissa autotallinoviksi soveltuvat parhaiten peittomaalatut paneloidut puu-ovet. Metalliverhoillut kippiovet eivät sopeudu vanhan puukaupungin luonteeseen.

Pienasuntojen yhdistämisen eräs seuraus on ollut, että rakennuksissa tarvittavien sisäänkäyntien määrä on vähentynyt ja oviaukkoja on vuorattu umpeen. Samalla kuitenkin julkisivujen historiallinen kertovuus on kärsinyt. Tämän vuoksi *muutostöiden yhteydessä on syytä säilyttää vanhat ulko-ovet julkisivuissa* vaikka ne eivät enää toimisikaan kulkureitteinä.

Kaikki aukkomuutokset vanhojen rakennusten ulkoseinissä edellyttävät tapauskohtaista harkintaa. Helposti hyväksyttävissä ja toteutettavissa oleva muutos saattaa esimerkiksi koskea asuinrakennuksen aiemmin umpeen vuoratun päätyikkunan uudelleen käyttöön ottamista. Talousrakennuksissa aukkomuutoksiin voidaan yleisesti ottaen suhtautua jossain määrin sallivammin kuin vastaaviin muutoksiin asuinrakennuksissa.

1940-luvun lopun sisäänkäynti on säilynyt vailla muutoksia. Kehysoven yläosa on varustettu peilein ja alaosaa verhoiltu koristepaneelilla.

Alkuperäinen, kauniisti paneloitu autotallinovi on erottamaton osa vanhempaa piharakennusta.

KUISTIT

- **Kuistin ulkoasu tulee säilyttää ennallaan, mikäli siihen ei ole tehty olennaisia muutoksia 1960-luvun jälkeen.**
- **Korjattaessa satula- tai aumakattoisia kuisteja tulee niiden kattomuoto säilyttää.**
- **Kuistin lisääminen kuistittomana säilyneeseen rakennukseen on mahdollista vain poikkeustapauksissa.**
- **Kuistin tai kuistiosan jatkeeksi ei saa liittää toista uloketta.**

Perinteinen kylmä kuisti on toiminut välittävänä vyöhykkeenä ulko- ja sisätilojen välillä. Alkujaan kuistit ovat Nummella olleet tyypillään yksinkertaisen vaatimattomia umpi- tai avokuisteja ja ne ovat liittyneet rakennuksiin itsenäisinä satula- tai aumakattoisina rakennusmassoina.

Erityyppisiä kuistimuutoksia on Nummen taloissa tehty vuosien varrella runsaasti. Kuistien ulkoasuun kajoavat muutostyöt edellyttävät harkintaa ja huolellista suunnittelua. Kuistin laajentaminen ei vanhassa puutalossa yleensä johda tasapainoiseen lopputulokseen. Kaikissa muutostöiden piteissä on pyrittävä siihen, ettei kuisti hahmottuisi kooltaan tai yksityiskohdiltaan liian silmiinpistäväksi rakennuksen päämassaan nähden.

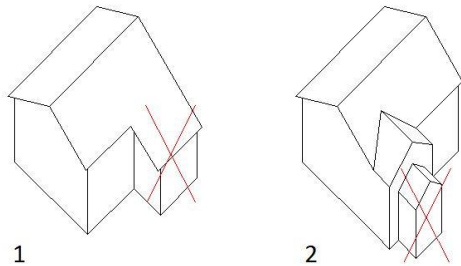
Osa Nummen asuintaloista on alkujaan suunniteltu kuistittomiksi. Useimmat nykypäivään saakka kuistittomina säilyneet rakennukset valottavat tältä osin alueen alkuperäistä rakennustyyliä ja ne tuleekin säilyttää kuistittomina. Kuistin lisääminen kuistittomaan rakennukseen on mahdollista vain erityistapauksissa.

Viime vuosikymmenien aikana kuisteja on usein muutettu lämpimiksi tiloiksi. Moniin kuisteihin on sisällytetty esim. sauna- tai pesutiloja, jolloin niiden ulkoasut ovat helposti muuttuneet tarpeettoman umpinaisiksi. Saunatilojen sijoittamista kuistin yhteyteen

tulisikin harkita vasta, mikäli niitä ei perusteluista syistä voi sijoittaa tontin talousrakennukseen.

1910-30-luvuilla rakennetuissa taloissa kuistien tulisi yleensä hahmottua selkeästi erillisinä rakennuksen osina. Melko tyypillinen kuistimuutos Nummella on ollut se, että rakennuksen pihisivun katonlapetta on jatkettu yhtenäisenä myös kuistin ylle. Tällä tavoin uusitut kuistit eivät tee oikeutta alueen perinteiselle rakentamistavalle eivätkä tämän tyyppiset kuistimuutokset enää ole mahdollisia (kuva 1 alla).

Joidenkin talojen kuisteja on usein jo varhaisessa vaiheessa korotettu ullakkoportaan rakentamiseksi. Tällaisen *korkean kuistiosan jatkeeksi ei enää tule lisätä erillistä matalampaa kuistia tai muuta uloketta* (kuva 2). Kevyt ovikatos on riittävä suojaamaan ulko-ovea säärasitukselta.

Lähellä alkuperäistä asuaan säilynyt kuisti on poikkeuksellisen arvokas piirre Nummen taloissa.

ULKO-OLESKELU, PARVEKKEET

- **Ulko-oleskelutilat on sijoitettava maantasoon.**
- **Rakennusten julkisivuihin liittyviä oleskelukatoksia, lasitettuja terasseja tms. ei hyväksytä.**
- **mahdollisten pihamajojen, leikkimökkien, kasvihuoneiden tai vastaavien kevyiden rakennelmien tulee olla mitoiltaan ja muotoilultaan vaatimattomia ja tonteille yksilöllisesti suunniteltuja.**
- **Ullakkokerrokseen sijoitettavat, rungosta erkanevat tuuletusparvekkeet ovat mahdollisia vain 1950-60-lukujen asuun muutettujen (veitsiponttilaudoitus) asuintalojen päädyissä. Tällöin ne on suunniteltava riittävän pieninä ja tyylinmukaisesti teräsrakenteisina.**

Korotetut puiset oleskeluterassit rakennusten pihasivuilla ja ulko-ovien yhteydessä eivät kuulu Nummen alueen perinteiseen miljöökuvaa. Ulko-oleskelu onkin sijoitettava maantasoon ja mahdollisesti hieman etäämmälle asuinrakennuksen pihasivusta. Uusia terasseja suunniteltaessa on huomioitava, ettei niistä tule tarpeettoman laajoja. Korotettujen oleskeluterassien palauttaminen maantasoon on suositeltavaa muutostöiden yhteydessä.

Ulko-oleskelupaikkaa ei ole tarpeen korostaa kiinteillä katoksilla tai pergoloilla. Vakiovalmisteiset grilli- tai puutarhamajat eivät tyylinsä ja usein kokonsakaan puolesta sovellu kulttuurihistorialliseen miljööseen.

PIHARAKENNUKSET

- Kaikissa korjauksissa ja muutoksissa on huomioitava piharakennusten vaatimattoman ominaisluonteen säilyminen. Yleisilmeeltään piharakennuksen tulee säilyä päärakennusta yksinkertaisempaan ja tälle alisteisena.
- Mikäli piharakennus on säilynyt 1960-luvun tai tätä varhaisemmassa asussa, tulee korjaukset ja muutokset tehdä rakennuksen alkuperäisilmettä kunnioittavalla tavalla.

Erityyppiset ja eri-ikäiset piharakennukset ovat oleellinen ja luonteenomainen piirre Nummen rakennuskannassa. Alkuperäisiä korkeahkoja, piirurunkoisia talousrakennuksia on alueella säilynyt vielä muutamia. Lähinnä 1930-luvulta on peräisin joukko (sementti)tiilisiä, useimmiten pulpettikattoisia talousrakennuksia, jotka on sijoitettu kiinni tontin taka- tai sivurajaan. Muutoksia kokeneinkin molemmat mainitut rakennustyyppit ovat useimmissa tapauksissa arvokkaita todisteita alueen historiasta. Niiden kunnan sekä vanhojen rakennusosien säilymiseen onkin syytä kiinnittää huomiota. *Korjaustöiden yhteydessä mahdollisesti tehtävien julkisivumuutosten tulee olla hyvin perusteltuja ja rakennusten yksilölliseen ilmeeseen sopivia.*

Myöhemmät aukkomuutokset eivät ratkaisevasti vähennä alkuperäisen talousrakennuksen historiallista arvoa.

1930- ja 40-luvun sementtiitiilestä muuratut talousrakennukset edustavat erityisen tyyppistä kerrastumaa Nummen rakennuskannassa.

1950-luvulta lähtien vanhoja talousrakennuksia on korvattu usein matalahkoilla, satulatai pulpettikattoisilla talousrakennuksilla. Osa on sijoitettu tontin rajalle seläkkäin naapuritontin vastaavan rakennuksen kanssa. Monesti 1950- ja 60-lukujen talousrakennukset ovat jo alkujaan sisältäneet saunan ja/tai autotallin ja ovat useissa tapauksissa säilyneet jokseenkin alkuperäisasuissaan. *Kunnostuksissa ja korjauksissa tulee pitää huolta myös näiden uudempien talousrakennusten ominaispiirteiden säilymisestä.*

1950- ja 60-lukujen talousrakennukset ovat huomattavan leimallisia alueen rakennuskannassa.

Saunojen säilyminen piharakennuksissa on toivottavaa. Mikäli sauna sijaitsee asuinrakennuksessa, voidaan saunaremontin vaihtoehtona harkita saunan siirtämistä piharakennukseen. Tällaisen toimenpiteen seurauksena myös päärakennuksen tilajakoa on usein mahdollista selkiyttää. Saunatilojen sijoittaminen piharakennukseen on kosteusteknisesti perusteltu ratkaisu. Saunan lisäksi piharakennukselle voi löytyä luonteva käyttömahdollisuus esimerkiksi työ- ja askartelutilana.

PIHAT JA ISTUTUKSET

- Pihojen kunnostuksessa tulee suosia yksinkertaista, perinteisen vaatimattomaa linjaa ja sitä tukevia materiaallivalintoja ja kasvilajeja.
- Pihojen pinnoitteina luonnonsora ja kestävä pihanurmi ovat sopivia valintoja.
- Rajoitetuilla alueilla voidaan käyttää luonnonkivipinnoitteita tai yksinkertaista, värjäämätöntä betonilaatoitusta.

Nummen alueella pihoilla on olennainen merkitys kaupunkikuvan muodostumisessa. Perinteisesti alueen pihat ovat olleet hiekka-, sora- ja nurmipintaisia hyötypihoja. Autoistumisen edellyttämä tilantarve, elämäntavan yksityistymisen ja uudet pinnoitemateriaalit ovat muovanneet niiden yleisilmettä viimeisten vuosikymmenien aikana.

Sora, pihanurmi ja luonnonkivet sopivat luontevasti vanhan omakotipihan pinnoitteiksi. Pihan ulko-oleskelupaikkaa ei tarvitse korostaa ympäröivillä kiinteillä rakenteilla.

Lähelle tonttien katurajoja sijoittuva puusto ja pensaat muovaavat monilla katuosuuksilla Nummen alueen miljöökuvaa.

Historiallisesti arvokkaalla pientaloalueella pihasuunnittelun malliksi ei tulisi ottaa nykyaikaista, viimeistelyä omakotipihaa. Käytettävien kasvi- ja pinnoitemateriaalien tulisi ilmentää alueen ominaispiirteitä ja kulttuurihistoriaa. Pihakasveina kannattaa suosia perinteisiä puutarha- ja kulttuurikasvilajeja ulkomaisten tuontikoristekasvien sijaan. Pihoilta on alkujaan istutettu paljon hedelmäpuita ja marjapensaita. Ne ovat edelleen olennainen osa alueen kasvillisuutta ja miljöökuvaa ja niiden säilyminen alueella onkin toivottavaa. Täysikasvuinen puusto antaa pihapiiriin ajallista kerroksisuutta ja varjostusta. Terveet puut, erityisesti maisemallisesti arvokkaat puuyksilöt tulisi säilyttää. Asuinrakennuksen ja katurajan välille istutetut pensaat on syytä pitää niin matalina, etteivät ne peitä merkittävässä määrin rakennuksen katujulkisivua.

Pihojen pinnoittamisessa tulisi pitäytyä vaatimattomiin, perinteisiin materiaaleihin. Nykyaikaisia monimuotoisia ja -värisiä betonikiviä tai -laattoja ei suositella käytettäväksi pihan pinnoitteina tai rajauksissa. Myös asfaltti on sopimaton vanhan omakotipihan päällysteeksi. Perinteiset materiaalit nurmi, sora ja hiekka ovat edelleen luontevimmat pihan pinnoitteet. Rajatuilla oleskeluterasseilla voi käyttää liuskekiveystä, yksinkertaista, värjäämätöntä betonilaatoitusta tai lautapintaa. Rajauksia voidaan tehdä kenttä- tai noppakiveyksellä, graniittireunakivillä tai puulla.

AIDAT JA PORTIT

- **Sopiva aitatyyppi Nummella on kapearimainen, peittomaalattu, läpinäkyvä pystyrima-aita. Myös hyvin hoidettu pensasaita soveltuu alueelle.**
- **Katurajoilla pensasaidat tulee pitää leikattuina korkeintaan katujulkisivun ikkunoiden alareunan korkeuteen saakka.**

Tontit on perinteisesti Nummella aidattu katu vasten pystysuuntaisilla puusäleaidoilla. Monin paikoin näitä on myöhemmin korvattu pensas-, lähinnä orapihlaja-aidoilla. Kaupunkikuvan kannalta molemmat aitatyypit ovat edelleen suositeltavia.

Säleaidan tulee olla muotoilultaan yksinkertainen ja *riittävän läpinäkyvä*. Sopiva säleiden leveys on 40-60 mm ja väli 50-80 mm. Säleiden yläpää on syytä viistää, jotta sadevesi valuu niistä pois. Aidan luonteva korkeus maanpinnasta on 80–100 cm. Eteläkatua ja Nummenkatua vasten olevat puuaidat voivat kuitenkin olla luonteeltaan edellistä umpinai-sempia ja korkeampia (korkeus <180 cm).

Tonttien välirajoilla voi käyttää joko pensasaitaa tai edellä kuvatun kaltaista säleaitaa (korkeus <120 cm). Joissakin erikoistapauksissa, lyhyillä aitaosuuksilla, kyseeseen voi tulla myös edellistä hieman korkeampi ja umpinai-sempi puuaitatyyppi. Kaltevissa maastokohdissa puuaidan tulee seurata tasaisesti maastomuotoa; portaittain nouseva aita luo ympäristöönsä levottoman vaikutelman.

Alueella on säilynyt puu- ja rautaportteja sekä kivisiä ja valettuja portinpylväitä eri aikakausilta. Tämäntapaiset historialliset elementit on syytä säilyttää. Mahdollisten uuden puu- ja metalliporttien tulee sopia tyyli-tään alueen miljööseen. Aidoissa ja porteissa tulee välttää liiallista koristeellisuutta.

TEKNISET LAITTEET JULKISIVUISSA

- **Modernia talotekniikkaa, kuten ilma-lämpöpumppuja ja lautasantenneja ei tule sijoittaa rakennuksen katujulkisivulle tai sellaiseen julkisivuun, josta ne näkyvät häiritsevästi kadulle**

Taloteknisten laitteiden ja asennusten sijoittaminen rakennusten julkisivuihin edellyttää tarkkaa harkintaa Nummen kaltaisessa kulttuuriympäristössä. Suuria kaupunkikuvassa näkyviä teknisiä laitteita (ilmalämpöpumput, lautasantennit, aurinkopaneelit yms.) ei saa sijoittaa rakennuksen katujulkisivuun eikä kadunpuoleiselle katonlapeelle. Mikäli lautasantenneja tai aurinkopaneeleja sijoitetaan pihanpuolen katonlapeille, on ne asennettava ympäristökuvan kannalta mahdollisimman huomaamattomasti. Lautasantenneista, joiden halkaisija ei ylitä 1,8 metriä, riittää toimenpideilmoitus rakennusvalvontaan. Suuremmille lautasantenneille haetaan toimenpidelupa.

Ilmalämpöpumpun ulkoyksikkö tulisi mieluiten sijoittaa rakennuksen pihajulkisivun alosaan omalle, seinästä irti olevalle jalustalleen. Lisäksi se voidaan verhoilla puulla rakennuksen ulkonäköön paremmin sopiviksi. Laitteista lähtevät suojamuoviputket voidaan verhoilla julkisivun väriin maalatulla laudalla.

VÄRIT JA PINTAKÄSITTELYT

- Rakennusten julkisivut ja tonttien raja-aidat tulee peittomaalata.
- Asuinrakennuksen ulkoseinien päävärinä on käytettävä koko puujulkisivun korkeudelta samaa väriä. Tämä periaate koskee myös ulkorakennuksia.
- Asuinrakennusten julkisivujen värisävyjen tulee olla valööriltään riittävän vaaleita ja taitettuja. Valkoista päävärinä tulee kuitenkin välttää.
- Julkisivujen päävärien tulee vaihtua tonteittain. Rakennusten yksilöllisyyttä kannattaa korostaa eri värein myös pihapiirissä.
- Peltikattojen väreinä käytetään mieluiten katemateriaalin luontaisia ja perinteisiä värejä; mustaa, harmaata, raudanpunaista tai vihreää. Vaaleat tai ruskeat vesikatteet eivät sovi alueelle.
- Listoituksen, vuorilautojen ja ikkunoiden värinä käytetään taitettua valkoista. Ovien värinä valkoinen ei ole suotava.

Peittävät, värikylläiset maalipinnat soveltuvat 1920-luvun taloihin.

Nykyisin Nummella ei ole tunnistettavissa selvää yhtenäistä ulkovärytyslinjaa, vaan rakennetussa ympäristössä näkyy yleisesti puutaloissa käytettävä värikirjo. Alueen väriskaalaa voidaan yhtenäistää suosimalla perinteisiin maaväreihin (puna- ja keltamulta sekä

vihertävän ruskeat maavärit) pohjautuvia värikylläisiä sävyjä.

Puuverhouksen maalityypiksi suositellaan ensisijaisesti perinteistä pellava- tai petrooliöljymaalia. Maalityypin valinnassa tulee huomioida seinän nykyinen maalityyppi. Värisävyissä kannattaa hyödyntää perinnevärihin pohjautuvia värikarttoja (esim. Tikkurila tai Uulatuote).

MUUTOKSET SISÄTILOISSA

Seuraavassa on annettu joitakin yleisiä suuntaviivoja, joita olisi hyvä huomioida, kun sisätiloja kunnostetaan ja muokataan. Muutosten lähtökohtana ovat aina rakennuksen tilojen omat edellytykset muokkautua uusia tarpeita vastaaviksi. Tämä vaatii rakennuttajalta usein joustavuutta hyväksyä totutusta poikkeavia ratkaisuja esimerkiksi tilaryhmittelyssä.

Kaikki Nummen puutalot ovat jossain määrin läpikäyneet tilajakoon liittyviä muutoksia vuosien varrella. Erittäin tyyppillinen sisätilamuutos on ollut ullakkokerroksen ottaminen asuinkäyttöön, joko kokonaan tai ainakin osittain. Toimenpide edellyttää ullakkotilalta riittävää korkeutta ja luonnonvalon saantia. Määräysten mukaiset asuintila- ja paloturvallisuusvaatimukset saa selvitettyä rakennusvalvonnasta.

Asuintilojen yhteyteen viime vuosikymmeninä rakennetut sauna- ja pesutilat ovat usein muokanneet perinteistä huonejakoa voimakkaasti. Usein myöhemmin lisätyt märkätilat eivät nivoudu luontevasti rakennuksen vanhaan, selkeään tilajärjestykseen. Nykyisin vanhaan rakennukseen ei suositella saunan rakentamista. Jos harkinnassa on uuden saunan rakentaminen tai saunaremontti, suositeltavin paikka saunalle on tontin ulkorakennus.

Alkuperäisiä tai iäkkäitä pintamateriaaleja ja kiinteää sisustusta on syytä vaalia. Vanhat kaakeliuunit tulee säilyttää jo antiikkiarvonsa tähden. Sisätiloissa voi olla esimerkiksi vanhoja peiliovia, portaita, listoituksia, lautalattioita, paneelikattoja tai pinkopahvitettuja seinä- tai kattopintoja. Tällaiset piirteet ja yksityiskohdat lisäävät talon historiallista arvoa ja ne tulisi aina säilyttää jälkipolville.

Uudet sähkö- ja vesijohdot suositellaan tehtäväksi pinta-asennuksina. Märkätilojen ammattitaitoinen suunnittelu ja toteutus on olennaisen tärkeää kosteusvaurioiden välttämiseksi. Näiden tilojen riittävästä ilmanvaihdosta tulee erityisesti huolehtia. Huoneiston poistoilmanvaihtoa voidaan tarvittaessa tehostaa esimerkiksi märkätilan hormiin liitettävällä kanavapuhaltimella. Täysin koneellisen tulo-poistoilmanvaihdon toteuttaminen vanhassa omakotitalossa on useimmiten työläs ja kallis toimenpide.

Kannattaa muistaa, että vanhan talon sisätilamuutoksissa ammattitaitoisen suunnittelijan käyttäminen on olennaista onnistuneen lopputuloksen saavuttamisen kannalta.

LUVAT JA MÄÄRÄYKSET

Rakennuksen korjaaminen on useissa tapauksissa luvanvarainen toimenpide. Luvan tyyppin määrittelee viranomaisen.

Lupa tarvitaan

- Sellaiseen korjaus- ja muutostyöhön joka on verrattavissa uudisrakentamiseen
- Rakennuksen kerrosalaan laskettavan tilan lisääntymiseen, kuten kylmän ul-lakon rakentaminen lämmitettäväksi asuutilaksi
- Rakennuksen tai sen osan käyttötarkoituksen olennaiseen muuttamiseen
- Sellaiseen korjaus tai muutostyöhön, jolla voi olla vaikutusta käyttäjien turvallisuuteen tai terveydellisiin oloihin. Tällaisia voivat olla rakennuksen kantaviin rakenteisiin, rakennusfysikaalisiin ominaisuuksiin, paloturvallisuuteen, poistumisteihin tai lvi-laitteisiin kohdistuvat muutokset.
- Julkisivumuutoksiin ja rakennuksen värityksen olennaisiin muutoksiin.
- Asuinhuoneistojen yhdistämiseen tai jakamiseen.

Lupaa ei tarvita

- Rakennuksen kunnossapitoon, kuten ulkovuorauksen paikkaamiseen, kiu-
stin tai ikkunoiden korjaamiseen
- Ulkoseinien tai peltikatteen maalaa-
miseen, jos niiden väri ei olennaisesti
muutu
- Vesikatteen uusimiseen entisen kal-
taiseksi

Rakennusten korjauksissa ja muutoksissa voidaan tarvittaessa poiketa uudisrakentami-
selle asetettavista rakentamismääräyksistä
(MRL 13 &). Tyypillisesti tämä koskee Suo-
men rakentamismääräyskokoelman ilman-
vaihto-, lämmön- ja ääneneristysvaatimuksia.
Tietoa lupamenettelystä saa Rauman kau-
pungin rakennusvalvonnasta. Vanhan Rau-

man korjausrakentamiskeskus Tammelasta ja
Satakunnan Museosta saa lisäksi neuvoja
vanhan talon korjausasioissa.

KIRJALLISUUTTA

Alanko Pentti

Luonnonkasvit puutarhassa. Tammi 1996.

Alanko Pentti

*Palavarakkaus ja särkynytsydän sekä muut
perinteiset koristekasvit.* Tammi 1992.

Heikkinen Maire

Suomalainen tapettikirja. SKS ja Museoviras-
to 2009.

Heikkinen – Heinämies – Jaatinen – Kaila –
Pietarila

*Talo kautta aikojen. Kiinteän sisustuksen his-
toria.* Rakentajain Kustannus Oy 1989.

Järvinen Kalevi

Puurakennusten ulkomaalaus. Rakennustieto
Oy 1999.

Kaila Panu

Talotohtori. Rakentajan pikkujättiläinen.
WSOY 2000.

Kaila Panu

*Kesällä töitä teki maalari. Perinteinen ulko-
maalauksen tänään.* Multikustannus 2008.

Kaila Panu

*Maalari maalasi taloa. Julkisivuvärityksen
historia.* Multikustannus 2009.

Kaila – Pietarila – Tomminen

Talo kautta aikojen. Julkisivujen historia. Ra-
kentajain Kustannus Oy 1987.

Laine Matti – Orrenmaa Anssi

*Rakkaat vanhat puutalot. Säilyttäjän opaskir-
ja.* Otava 2012.

Mikkola Juulia – Böök Netta
Ikkunakirja. Perinteisen puuikkunan kunnostaminen. Kustannusosakeyhtiö Moreeni 2011.

Museoviraston korjauskortisto. Luettavissa www.nba.fi/fi/korjauskortit

Niskala Eino
Puutalon korjaus. Rakennustieto Oy 1996.

Pirkanmaan maakuntamuseo, kulttuuriympäristöyksikkö. *Hyvä tästä vielä tulee. Perinnerakennusmestarin parhaat vinkit.* Ladattavissa
www.tampere.fi/tiedostot/57tNyVEHn/rape2004kirja.pdf

Ringbom Anette
Rakennusapteekin käsikirja - Byggnadsapotekets handbok 2. Rakennusapteekki Byggnadsapotek Oy Ab 2004.

Soini Timo
Viherrakentajan käsikirja. Viherympäristöliitto ry. Julkaisu 25, 2005.

Vanhan talon historia ja hoito. Rakennusperintöä Turunmaan saaristossa. Curatio ry. Turunmaan korjausrakentamisyhdistys. Kustannusosakeyhtiö Moreeni 2011.

RAKENNUSPERINTÖÄ JA KORJAUSTA KÄSITTELEVIÄ VERKKOSIVUSTOJA

www.nba.fi (Museovirasto)

www.rakennusperintö.fi

www.tuuma.net

www.ymparisto.fi

www2.pori.fi/smu (Rakennuskulttuuritalo Toivo)

www.curatio.parnet.fi

Ilmakuva Nummen alueesta